

Kodaj Dániel

Hihetünk-e komolyan és őszintén abban, hogy vannak asztalok?

Az alábbiakban egy analitikus metafizikai vita struktúráját veszem szemügyre, és ezen keresztül próbálok reflektálni Tözsér János azon állítására,¹ mely szerint az episztemikusan egyenrangú szakértők között fennálló makacs és tartós nézetkülönbségek miatt nem hihetünk komolyan és őszintén egyetlen filozófiai elméletben sem.

A vita, melyet szemügyre fogok venni, nagyon leegyszerűsítve arról szól, hogy vannak-e asztalok vagy csak asztal alakban elrendezett részecskék vannak. Miután röviden felvázolom, miért tekinthető ez releváns metafizikai problémának, ismertetem a három klasszikus válaszkísérletet, a nihilizmust, az univerzalizmust és az ontikus homály elméletét (1. szakasz). Ezután három további, egzotikusabb válaszkísérletet veszek elő, a kvantorvariancia elméletét és Steve Yablo transzcendentista metaontológiáját (2. szakasz), illetve a reprezentatív realizmust (3. szakasz). Amellett fogok érvelni, hogy e hat elmélet közül a reprezentatív realizmus adja az összességében leginkább kielégítő választ, de védhető az az állítás, hogy a hat elmélet vitája patthelyzetbe torkollik (4. szakasz). Lezárásképp, az 5. szakaszban azt fogom állítani, hogy ez a példa mégsem a Tözsér-féle szkeptikus tételt igazolja, két okból sem. Egyrészt mert az ilyen patthelyzetek nem maximálisan informált szakértők között állnak fenn, másrészt mert a filozófiai tudás nem elméletek igazságával kapcsolatos tudás, hanem az elméletek közti implikációkkal és az elméleteket motiváló problémák minél világosabb megfogalmazásával kapcsolatos tudás.

1. A hétköznapi kompozíciós probléma

Tekintsük az alábbi kérdést:

A Hétköznapi Kompozíciós Probléma (HK):

Vannak-e hétköznapi tárgyak (pl. asztalok), vagy csak hétköznapi alakzatokban (pl. asztal alakban) elrendezett elemi részecskék vannak?

(HK) azért tekinthető fontos filozófiai kérdésnek, mert ha feltesszük, hogy vannak hétköznapi tárgyak, furcsa problémákba ütközünk. Például:

¹ Tözsér 2013a.

Hétköznapi Homály:

Ha vannak hétköznapi tárgyak, akkor a mikrofizikai határaik homályosak.

Ezen azt értem, hogy ha H egy hétköznapi tárgy, akkor előfordul, hogy a tér egy P pontjának kis környezetében levő részecskék egyértelműen H -hoz tartoznak, a tér egy másik, Q pontjának kis környezetében levő részecskék egyértelműen nem tartoznak H -hoz, de nem lehet megmondani, P és Q között pontosan hol ér véget H és kezdődik H környezete. Ez a helyzet például, ha H egy átlagos termetű macska, P egy pont a macska gyomrában, Q pedig egy pont P -től pár arasznyira, mondjuk a macska előtti tányérban. Ha felveszünk egy megfelelően kicsi egységet, mely alapján igaz, hogy ha a P pont H belsejében van, akkor a P -től egységnyire levő pontok is ott vannak, akkor a fenti példa klasszikus kupac-paradoxont generál. Mivel ez a gondolatmenet általánosítható a hétköznapi tárgyak teljes osztályára, ezért igaz, hogy ha vannak hétköznapi tárgyak (és elemi részecskékből állnak), akkor a határaik homályosak. (A zárójeles előfeltevést az egyszerűség kedvéért adottnak veszem.)

Furcsának tűnik azt feltételezni, hogy bizonyos tárgyak határaik homályosak. Nehéz ugyanis elgondolni, hogy a fizikai valóságban minek felelne meg ez a homály. P kis környezetében még mindenhol macska van, 20 centivel odébb, Q környezetében már sehol sincs macska. A kettő között mely ponton szűnik meg, *egy fizikailag értelmezhető kritérium alapján*, a macska? És ha sehol sem, mert (mondjuk) a macska jelenléte mintegy fokozatosan lecseng, akkor ez a lecsengés milyen (mikro)fizikai kritériumnak feleltethető meg?

Úgy tűnik, ezekre a kérdésekre nincs értelmes válasz. Van okunk tehát kételkedni abban, hogy lennének homályos határú tárgyak. Ez viszont a *Hétköznapi Homály* miatt azt jelenti, hogy van okunk kételkedni a hétköznapi tárgyak létében. Ezek a tárgyak ugyanis homályos körvonalaúak lennének, ha léteznének.²

A hétköznapi kompozícióval kapcsolatos másik alapvető fejtörő az *oksági redundancia* problémája és az ebből adódó érv (*overdetermination argument*). Tegyük fel, hogy Hugó, a macska vádlin harap engem. Ahhoz, hogy fájjon a vádlim macskaharapás miatt, elegendő, hogy macska alakban elrendezett részecskék (mintegy kollektíve) vádlin harapjanak. Macska alakban elrendezett elemi részecskék mikrofizikai törvényeknek engedelmeskedő viselkedése elég ahhoz, hogy macskaharapás legyen a vádlimon. Ha mármost a nevezett elemi részecskéken felül még maga Hugó is létezik, akkor vagy a harapásnak két oka van (a szóban forgó részecskék mozgása, illetve Hugó mozgása), vagy pedig Hugó mozgása nem okoz semmit, vagyis Hugó létezik ugyan, de nincs oksági ereje. Mivel ez a gondolatmenet általánosítható minden hétköznapi tárgyra, levonható az alábbi következtetés:

² A mereológiai homály problémájára eredetileg Peter Geach (1980, 215–6. o.) és Peter Unger (1980) hívta fel a figyelmet. A klasszikus megoldás Lewis (1999). A homály-probléma jelenlegi állásáról ld. Korman (2010).

Oksági Redundancia:

Ha vannak hétköznapi tárgyak, akkor vagy az általunk tapasztalt események elsőprő többsége okságilag redundáns, vagy a hétköznapi tárgyaknak nincs oksági erejük.³

Pár egyszerű lépésben belátható tehát, hogy ha vannak hétköznapi tárgyak, akkor a körvonalaik homályosak és vagy nincs oksági erejük, vagy az általunk tapasztalt oksági folyamatok elsőprő többségét redundánssá teszik.

Reguláztalan értelmünknek erre a furcsa kinövésére két alapvető megoldást javasoltak analitikus filozófusok:

Nihilizmus:

Nincsenek összetett fizikai tárgyak. A „Hugó” szó homályosan referál egy csomó elemi részecskére.

Univerzalizmus:

Részecskék bármely csoportja összetett tárgyat alkot. A „Hugó” szó homályosan referál egy csomó, egymást átfedő összetett tárgyra.⁴

E két álláspont mindegyike kihúzza a *Hétköznapi Homály* méregfogát, mert nyelvi, nem pedig metafizikai jelenségeként kezeli a hétköznapi tárgyakat érintő homályt. (Nagyon leegyszerűsítve: „nem döntöttük el”, hogy pontosan mely részecske-konglomerátumokra vonatkoztatjuk neveinket, és sokféle különböző, de praktikusán egyenrangú döntést hozhatnánk ezzel kapcsolatban. A kupac-paradoxonokat az generálja, hogy úgy teszünk, mintha a lehetséges jelöltek közül pontosan egynek kellene a szóban forgó hétköznapi név, pl. a „Hugó” jelölétének lennie.)

Amellett is érvelhetünk, hogy ezek az álláspontok az *Oksági Redundanciát* is megoldják. Ez nyilvánvalóan igaz a nihilizmusra, hiszen ha a nihilizmus igaz, akkor Hugó nem létezik, tehát nem tehet redundánssá semmit. De megoldást kínálhat az univerzalizmus is, amennyiben (mikrofizikai értelemben) ugyanazt jelenti az, hogy a Hugó alakban elrendezett részecskék kollektíve vádlin harapnak, mint az, hogy az általuk alkotott rengeteg, egymást átfedő részecske-komplexum teszi ezt sok különféle (de egymást átfedő) módon.

Ezeket túl elvben nyitva áll az az opció is, hogy reguláztalan értelmünknek a hétköznapi tárgyakkal kapcsolatos metafizikai kinövését nem próbáljuk eltávolítani, hanem felvesszük mint tételt:

3 Az oksági redundanciával kapcsolatos vita állásáról lásd Korman (2011, 5. szakasz).

4 Lásd Lewis (1986, 212–3. o.) klasszikus (és hibás) érvét, mely szerint a hétköznapi homályból következik a nihilizmus és univerzalizmus diszjunkciója.

Ontikus Homály:

Egyes tárgyak határai homályosak.

A fenti három álláspontot keverni is lehet. Például lehet valaki nihilista bizonyos típusú makroszkopikus tárgyakkal kapcsolatban és az ontikus homály híve másfajta tárgyakkal kapcsolatban. Ezt teszi pl. Peter van Inwagen (1990), aki szerint asztalok, székek és házak nincsenek, de élőlények (pl. macskák) vannak, és az ő határaiik tényleg homályosak. Azért gondolja van Inwagen, hogy asztalok, székek és házak nincsenek, mert úgy véli, az élettelen tárgyak esetén a kompozícióval kapcsolatos összes kritériumunk (pl. összeragasztás, kohézió stb.) szükségtelen és elégtelen ahhoz, hogy létezzen egy kompozit tárgy. Azt viszont (van Inwagen szerint) tudjuk, hogy mi létezőnk és élőlények vagyunk, továbbá azt is tudjuk, hogy az élőlények, ha léteznek, elemi részecskékből állnak és hogy az elemi részecskékből álló makroszkopikus tárgyak határai homályosak. Tehát az élőlények kompozit létezők, melyek határai homályosak.

A továbbiakban úgy fogok tenni, mintha a nihilizmus, az univerzalizmus és a homályhit dialektikus patthelyzetet képeznének abban az értelemben, hogy mindhárom elmélet ugyanolyan jól védhető és egyformán jól támadható. Lehet, hogy ez nem így van. Valószínűnek tartom, hogy a három elmélet relatív erőviszonyainak megítélése pontosan ugyanolyan nehéz feladat, mint magának az eredeti kompozíciós problémának a végső megválaszolása. De pont emiatt az a feltevés, hogy a három elmélet vitája patthelyzethez vezet, legalábbis nem megalapozatlan, és kiválóan megfelel az alább tárgyalandó metafizikai kérdés illusztrálására.

2. Két kurrens metaontológiai olvasat

Tekintsük két kurrens metaontológiai olvasatot az univerzalizmus, nihilizmus és a homályhit patthelyzetéről. Előre jelzem, hogy a szóban forgó álláspontok nem specifikusan a hétköznapi kompozíciós kérdésről, hanem általában véve az ontológiai viták természetéről szólnak. De épp emiatt tökéletesen ráillenek a hétköznapi kompozíciós kérdés által generált patthelyzetre.

Eli Hirsch (2011) az ontológiai viták feloldására a *kvantorvariancia* elméletét ajánlja, mely a jelen témára kalibrálva kb. így szól:

Kvantorvariancia:

Az univerzalista, a nihilista, a homályhívő és a köznapi ember mást ért a „vannak” szón, mikor azt állítja (vagy tagadja), hogy vannak hétköznapi tárgyak.

Hirsch ötlete lényegében az, hogy a normális emberek és a metafizikusok eltérő nyelveket beszélnek. A normális emberek nyelvén a „Vannak asztalok” mondat igaz, a nihilista és univerzalista metafizikusok nyelvén ez a mondat nem igaz, mert utóbbiak mást értenek „vannak” alatt. (Még egymáshoz képest is, hiszen az univerzalista nyelvén a „Vannak összetett tárgyak” igaz, míg a nihilista nyelvén hamis.) Hirsch szerint tehát a metafizikusok új nyelveket találnak fel, átértelmezve a létige jelentését. Hirsch álláspontját tekinthetjük az eliminativizmus egyik válfajának, hiszen ha Hirschnek igaza van, akkor a hétköznapi kompozíciós kérdést értelmetlenné teszi az a tény, hogy abban a kontextusban, ahol a kérdés felmerül, a „vannak” szó szabadon átértelmezhető. Ha Hirschnek igaza van, akkor a hétköznapi kompozíciós kérdésnek nagyjából annyi értelme van, mintha azt kérdeznénk, hogy a brigyók tudnak-e énekelni. Mindenki adhat a szívének kedves választ erre a kérdésre egy szemantikai döntés segítségével. Hirschiánus alapon a metafizikai táborok között csak olyan értelemben zajlik vita, mint két olyan ember között, akik úgy tesznek, mintha ugyanarról beszélnének, de egyikük-nél a „brigyó” az operaénekeseket jelöli, a másíknál pedig a heringeket. Vagyis a hirschi elmélet alapján az ontológiai vitákkal kapcsolatban a vitából történő kimaradás tűnik a legjobb stratégiának. A kvantorvariancia elmélete tehát igazi eliminativista opció.

Stephen Yablo (2009) ezzel szemben értelmesnek tekinti az ontológiai kérdéseket és egymással párbeszédképesnek a versengő válaszokat, de úgy véli, ez utóbbiak bizonyos értelemben egyenrangúak. Ennek érzékeltetéséhez Yablo bevezeti a *praktikusan igaz* állítások fogalmát. Egy állítás akkor praktikusan igaz, ha közvetlenül nem vezethető le belőle hamis állítás, de a negációjából igen.⁵ Például az, hogy a jelenlegi francia király nem tud nullával osztani, praktikusan igaz, mert közvetlenül nem vezethető le belőle hamis állítás, míg a negációjából levezethető, mégpedig az, hogy valaki tud nullával osztani. Erről tudjuk, hogy hamis, hiszen nullával nem tud osztani senki. (Chuck Norris állítólag tud, de őt kivehetjük a számunkra releváns kvantor hatóköréből.)

Mármint Yablo szerint az ontológiai hipotézisek jó része *atombiztos* abban a technikai értelemben, hogy a belőlük levezetett állítások praktikusan igazak lehetnek akkor is, ha maguk a hipotézisek hamisak. Például az a hipotézis, hogy léteznek platóni értelemben vett számok és emiatt igazak a számelméleti állítások, atombiztos, mert praktikusan igaz állítások vezethetők le belőle, pl. az, hogy $2 + 2$ tényleg 4. Ez az állítás praktikusan igaz, mert a negációjából levezethető hamisság, belőle viszont (jelenlegi tudásunk szerint) nem. Ha tehát felteszem, hogy vannak számok, és ebből vezetem le, hogy $2 + 2 = 4$, akkor még abban az esetben sem fogok nagyot tévedni, ha számok netalán nincsenek. Ha számok netán (platóni értelemben) nincsenek is, azzal a hipotézissel, hogy vannak, hatékonyan lehet gondolkodni.

5 Szabatosan: *P hamisnak számít*, ha van olyan hamis következménye, melynek levezetéséhez nincs szükség (létezési) preszuppozíciókra. *P igaznak számít*, ha $\neg P$ hamisnak számít és *P* nem számít hamisnak (Yablo 2009, 513–515. o.). A főszövegben az „igaznak számít” (*counts as true*) terminust „praktikusan igaz”-nak fordítom, mert az előbbi nagyon rondán néz ki melléknévi pozícióban.

A platonista hipotézis tehát atombiztos. (Ahogy az ellentéte is, amennyiben valahogy meg tudjuk magyarázni a matematikai igazságot matematikai objektumok nélkül.) Yablo gondolatát a hétköznapi kompozíciós problémára vetítve azt mondhatjuk, hogy a hétköznapi tárgyak létebe vetett hitünk atombiztos, mert függetlenül attól, hogy léteznek-e hétköznapi tárgyak, praktikusán igaz állításokat tudunk levezetni abból a hipotézisből, hogy igen.

Yablo álláspontját egyfajta transzcendentalizmusnak tekinthetjük, mert az következik belőle, hogy a hétköznapi kompozíciós kérdésre nincs számunkra hozzáférhető válasz. Annak a feltevésnek, hogy vannak hétköznapi tárgyak, praktikusán igazak a következményei akkor is, ha maga a feltevés netán hamis.

Yablo és Hirsch álláspontjának van egy érdekes közös előnye és egy fontos közös hátránya. Előnyük az, hogy ártalmatlanítanak egy harmadik, veszedelmes problémát a hétköznapi tárgyakkal kapcsolatban, ami nagyjából így szól:

Hiteltelenség:

Mivel vélelmezhető, hogy ha kicsit másképp működne az agyunk, másképp „bontanánk fel” a környezetünket (praktikus célokból) közepes méretű makroszkopikus tárgyakra, a hétköznapi tárgyak létevel kapcsolatos hiteink metafizikai értelemben teljesen megalapozatlanok.⁶

Yablo és Hirsch könnyen el tudja hárítani ezt a merényletet a józan paraszti ész ellen. Yablo számára a hétköznapi tárgyak létevel kapcsolatos hiteink atombiztosak, mert a belőlük levont következtetések praktikusán igazak. Tehát a hiteltelenség-érv Yablo számára érvénytelen, mert hétköznapi ítéleteink még akkor sem vezetnek minket tévútra, ha netán hamisak. Hirsch pedig mondhatja, hogy azok a filozófiai érvek, melyek állítólag aláássák a hétköznapi ítéleteinket, nem a hétköznapi nyelven, hanem különféle mesterséges ontológiai nyelveken íródtak, tehát ezek az érvek nem ássák alá hétköznapi hiteinket, ez utóbbiakat ugyanis a hétköznapi nyelven fogalmazzuk meg.

Yablo és Hirsch álláspontjának van azonban egy közös hátránya, mégpedig az, hogy érvénytelenítik az eredeti kompozíciós vitát. Hirsch esetében a vita egymást félreértő nyelvújítók értelmetlen civódásának minősül, Yablo esetében pedig végeláthatatlan szócséplés egy olyan kérdésről, melyet még elvben sem vagyunk képesek megválaszolni. Yablo és Hirsch tehát megöli az eredeti vitát, emiatt pedig az azt motiváló két problémára, a *Hétköznapi Homályra* és az *Oksági Redundanciára* sem tud érdemi választ adni.

Érdemes figyelni rá, hogy az univerzalizmus, nihilizmus és a homályhit viszont nem tudja elhárítani a *Hiteltelenséget*, mert mindhárman egy olyan dialektikus kontextusban mozognak, ahol a másik két álláspont értelmesnek számít és bizonyos mértékig védhető. Ezzel viszont mindhárom álláspont belesétál a *Hiteltelenség* alapvető csapdá-

⁶ Merricks 2001, 73–75. o.

jába, mely a józan ésszel ellentétes ontológiák koherenciája plusz az emberi érzékelés kontingens jellege alapján a józan ész hiteltelenségére következett.

Yablo, Hirsch és a korábbi trió képzelt vitájából tehát az eliminativizmus, transzcendentalizmus és a filozófiai kérdésekkel kapcsolatos racionalizmus furcsa polémiája sejlik elő. A három racionalista elmélet választ ad az eredeti kompozíciós kérdésre és megoldja az ezzel összefüggő két alapproblémát, viszont (segédhipotézisek híján) teret nyit a *Hiteltelenség*nek. Az eliminativista Hirsch és a transzcendentalista Yablo megoldja a hiteltelenség problémáját, de a másik két problémát nem, mert a kompozíciós kérdést végeredményben lesöprik az asztalról.

3. A reprezentatív realista opció

Mielőtt a metaelméleti tanulságok felé kanyarodnék, hadd vázoljak fel egy hatodik elméletet a hétköznapi kompozícióról. Azt fogom állítani, hogy ez az elmélet a korábbi öt összes előnyével rendelkezik, azok hibái nélkül. Az ezzel szembevegezhető ellenvélemények nyomán fogok majd rátérni Tözsér János azon állítására, miszerint a filozófiai vitákat jellemző makacs disszenzus miatt nem hihetünk komolyan és őszintén egyetlen filozófiai elméletben sem.

Tekintsük a következő három állítást:

- (1) Amikor asztalokról beszélünk, reprezentációkról beszélünk.
- (2) Amikor elemi részecskékről beszélünk, valós tárgyakról beszélünk.
- (3) A reprezentációk nem valós tárgyak.

Nevezzük „reprezentatív realistá”-nak, aki e három állítást védi. A reprezentatív realista nagyjából a következőt gondolja a világról:

Reprezentatív Realizmus:

A világban vannak valós tárgyak. Alighanem ilyenek az elemi részecskék (vagy a fizikusok legutóbbi kedvenc játékszerei). Ezeket a valós tárgyakat mi emberek az érzékelés révén reprezentáljuk, például asztalok, székek és sapkák formájában. A reprezentációinknak nem feleltethetőek meg közvetlenül valós tárgyak, mert az érzékelésünk egyszerűsíti és áramvonalasítja számunkra a valóságot (pl. a valóságban nincsenek éles körvonalak). A reprezentációink struktúrájából azonban következtetni tudunk a valóság struktúrájára.

A reprezentatív realista kétféle tárgyat különböztet meg, valós tárgyakat és reprezentációkat. Az elemi részecskék valós tárgyak, a hétköznapi tárgyak reprezentációk.

Asztalok csak számunkra, emberek számára léteznek, és létüket a környezetünkben levő elemi részecskéknek az emberi kognitív rendszerrel való kölcsönhatásának köszönhetik.

Azt állítom, hogy a reprezentatív realizmus rendelkezik a korábban tárgyalt öt elmélet előnyeivel és nem rendelkezik a hátrányaikkal.

A reprezentatív realizmus megválaszolja a hétköznapi kompozíciós kérdést, tehát rendelkezik az első három elmélet fő előnyével. A reprezentatív realista válasza a hétköznapi kompozíciós kérdésre az, hogy ha a kvantorainkat a lehető legszélesebb tartományra vonatkoztatjuk, azaz ha reprezentációkról és valós tárgyokról együttesen van szó, akkor asztalok és elemi részecskék is vannak. Ha kvantorainkat megszorítjuk a valós tárgyakra, akkor azt kell mondanunk, hogy elemi részecskék vannak, asztalok pedig nincsenek. Ha pedig a kvantorainkat megszorítjuk a reprezentációkra, akkor azt kell mondanunk, asztalok vannak, elemi részecskék pedig nincsenek. Tehát a reprezentatív realista három különböző, de egymással kompatibilis választ tud adni a kompozíciós kérdésre aszerint, hogy általában tárgyokról, vagy csak valós tárgyokról, vagy a köznapi tapasztalatunkban közvetlenül adódó reprezentációkról van szó.

A reprezentatív realista a hétköznapi homály problémáját is kezelni tudja. A reprezentatív realista szerint ez a probléma annak a következménye, hogy az emberi fogalmak többnyire homályosak. Mivel az asztalok mint reprezentációk az emberi kognitív tevékenység eredményei, nem meglepő, hogy őket is érinti a homály. A reprezentatív realista ezzel nem oldja meg a hétköznapi homályt, de besorolja egy jól ismert probléma alá, csökkentve a rejtvények számát.

A reprezentatív realizmus megoldja az oksági redundancia problémáját is. Az, hogy Hugó vádlin harap, a mi reprezentációnk arról a valós folyamatról, hogy Hugó alakban elrendezett részecskék (vagy az ezekből álló, egymást átfedő tárgyak) vádlin harapnak. Nincs szó két külön oksági folyamatról, csak egyetlen valós folyamatról és annak reprezentációjáról.

A reprezentatív realista a hétköznapi hiteltelenség problémáját is könnyen meg tudja oldani. A reprezentatív realista szerint az, hogy a valóságban vannak vagy nincsenek összetett tárgyak, önmagában semmit sem jelent a hétköznapi hiteinkkel kapcsolatban, mert ez utóbbiak reprezentációkról, nem pedig valós tárgyokról szólnak. Ha másképp működne az agyunk, más reprezentációink lennének, de ebből nem következik, hogy asztalok nincsenek.

A reprezentatív realista tehát mindhárom fejtörőt kezelni tudja. Erre a korábbi öt elmélet egyike sem képes. Ráadásul a reprezentatív realizmus annyiban is egyesíti a korábbi öt elmélet előnyeit, azok hátrányai nélkül, hogy nem semmisíti meg az eredeti vitát, hanem az azt motiváló kompozíciós kérdést is megválaszolja, miközben metafizikai belátásokat is nyújt, mert felhívja rá a figyelmet, hogy az ontológiai vitákban figyelembe kell vennünk az emberi elme tevékenységéből eredő kategóriákat. Tehát a reprezentatív realizmus az elmefilozófia irányából korrigálja a metaontológiát, ráirányítva a figyelmet a filozófiai szakterületek összefüggéseire.

4. Armageddon

Ha a cikk az előző mondatnál érne véget, akkor a hétköznapi kompozíció körüli vita standard etapját képezhetné. De pontosan emiatt biztosra vehető, hogy nem volna képes *lezárni* a vitát. A reprezentatív realizmus éppúgy kikezdhető transzcendentalista és eliminativista alapon, mint a nihilizmus, univerzalizmus vagy a homályhit talaján. Ha a *Kvantorvariancia* igaz, a reprezentatív realista éppúgy a létige egy új, a többivel inkompatibilis jelentésén munkálkodik, mint az univerzalista, a nihilista és a homályhívő. A reprezentatív realista ekkor egy olyan új nyelvet fabrikál, amin értelmes azt állítani, hogy vannak valós tárgyak és nem valós tárgyak is. A kvantorvariancia híve viszont állíthatja, hogy a „vannak” ilyesfajta átértelmezése után a reprezentatív realista már másról beszél, mint a többi metafizikus vagy a hétköznapi ember. Yablói alapon pedig mondhatjuk, hogy az a feltevés, miszerint a hétköznapi tárgyak valóságosak, atombiztos (a következményei nem vezetnek ellentmondásra, míg egyes következményeinek negációja arra vezet). A nihilisták, univerzalisták és homályhívők pedig kitarthatnak amellett, hogy (esetleg egyéb, független okok miatt) összességében az ő elméletük előnyösebb.

Bármennyire is tetszik tehát a reprezentatív realistának a saját elmélete, nem képes megrengetni az alternatív álláspontokat. Végeredményben tehát nemcsak az eredeti kompozíciós probléma szintjén, hanem az azt érintő metafizikai kérdésekben is patthelyzet áll elő. Nemcsak azt nem tudjuk, vannak-e asztalok, hanem azt sem, hogy ez a kérdés értelmes és megválaszolható-e. Ha Yablónak van igaza, nem megválaszolható, ha Hirschnek, akkor nem értelmes, ha a másik négy álláspont valamelyikének, értelmes és megválaszolható (de hogy mi rá a válasz, abban a négy vonatkozó elmélet már nem ért egyet). És e hat eltérő álláspont egyformán jól védhető. Vagy legalábbis cseppet sem implauzibilis feltételezni, hogy egyformán jól védhetőek, és az a vélemény, hogy nem azok, maga is a látszólagos patthelyzetet generáló álláspontok egyike.

Ez a szituáció két okból is tragikus. Egyrészt nem tudjuk, vannak-e asztalok. Másrészt, amíg az eliminativista és transzcendentalista opció játékban van, addig az eredeti kompozíciós kérdéssel sem tudunk mit kezdeni. Amíg nem tudjuk, a kérdés értelmes és megválaszolható-e, addig a hétköznapi kompozícióról még akkor sem lesz biztos tudásunk, ha valami véletlen folytán elkezdünk egyetérteni egy bizonyos megoldásban.

A hétköznapi kompozíció körüli polémia tehát látszólag tökéletesen alátámasztja azt a tételt, hogy nem hihetünk komolyan és őszintén filozófiai elméletekben.⁷ De a helyzet még ennél is súlyosabb. Nem egyszerűen arról van szó, hogy a filozófiai kérdések nem megválaszolhatóak, hanem arról, hogy az a kérdés sem megválaszolható, hogy a filozófiai kérdések megválaszolhatóak-e. Ez az igazi dialektikai armageddon.

7 Tőzsér 2013a.

5. A filozófiai viták természete és funkciója

Lezárásképp amellet szeretnék érvelni, hogy a Tőzsér-féle szkepticizmus teljesen alaptalan, és ezt, a látszat ellenére, pont a fent felvázolt dialektikai patthelyzet igazolja (a többi hasonló patthelyzettel együtt).

A Tőzsér-féle szkeptikus tétel bizonyítása nagyjából így szól:⁸

(T1) Minden fontos (nemtriviális) filozófiai kérdéssel kapcsolatban nézetkülönbség áll fenn episztemikusan egyenrangú szakértők között.

(T2) Ha egy kérdéssel kapcsolatban nézetkülönbség áll fenn episztemikusan egyenrangú szakértők között, akkor az adott kérdésről fel kell függesztenünk az ítéleteinket.

(T3) Tehát minden fontos (nemtriviális) filozófiai kérdésről fel kell függesztenünk az ítéleteinket.

Ezt az érvelést két ponton szeretném megtámadni, a második premisszájánál és a konklúzió értelmezésénél.

(T2) a fenti formában nyilvánvalóan tarthatatlan, mert az ítéleteinket csak *maximálisan informált* szakértők közti makacs disszenzus esetén kötelező felfüggeszteni. Ha például két 15. századi alkímista nem ért egyet abban, hogy elvben lehetséges-e olyan gyúelegyet készíteni, ami egy egész várost meg tud semmisíteni, akkor nem kötelező felfüggesztenem ezzel kapcsolatos hiteimet, mert az alkímisták szakértői ugyan az adott kérdésnek, de eléggé alacsonyan informált szakértői. (Ezt persze én nem tudhatom, ha szintén 15. századi polgár vagyok, de nyugodtan feltételezhetem.) Tehát (T3) csak akkor következne a fentihez hasonló érvelésből, ha feltennénk, hogy a filozófiai kérdésekkel kapcsolatos disszenzus maximálisan informált szakértők között áll fenn. Ezt azonban jó okunk van kétségbe vonni.

Aki valaha is bele merült már filozófiai problémába, az tudja, hogy az ilyen problémák gátlátalanul átlépik az állítólagos filozófiai szakterületek határait és fúrcsán összekapcsolódnak egymással. A hétköznapi kompozíciós problémában például az elemi részecskék fogalmával és az emberi érzékelés metafizikájával kapcsolatos problémák keverednek súlyos nyelvfilozófiai és ismeretelméleti kérdésekkel. És ez teljesen általános jelenség. A metafizika számára lényegesek a nyelvfilozófia eredményei, lépten-nyomon metafizikai kérdésekbe botlik az ember elmefilozófiai, tudományfilozófiai, ismeretelméleti és etikai problémák kapcsán, a nyelvfilozófia

⁸ Tőzsér 2013b, 142–143. o.

egybefolyik az elmefilozófiával, a morálfilozófia érinti az ismeretelméletet, a vallásfilozófiában pedig az összes többi terület keveredik. Ráadásul ezek a szakterületek a tudományokkal is összefüggnek. Ha valaki nem sarlatánként akarja ma művelni a metafizikát, elmefilozófiát, tudományfilozófiát és ismeretelméletet, akkor nem árt behatóan ismernie a matematika, elméleti fizika, kémia, biológia és kognitív pszichológia alapvető eredményeit. Ha hozzávesszük, hogy ideális esetben egy filozófusnak a filozófiatörténet nagy részét is jól kéne ismernie, kijelenthető, hogy a filozófiai problémákkal kapcsolatban senki sem tekinthető ma maximálisan informált szakértőnek. Az elmúlt 2500 év arra volt elég, hogy kiderüljön, ez a projekt sokkal bonyolultabb, mint bárki gondolta volna.

Tözsér érve tehát egy hibás premisszára épül. De a konklúzió (T3) még akkor sem lenne releváns, ha ettől eltekintenénk. A konklúciónak ugyanis csak akkor van ereje, ha úgy interpretáljuk, mint a filozófiai tudás elleni támadást, mint az általában vett filozófiai tudással kapcsolatos szkeptikus elvet. Csakhogy jó okunk van kételkedni benne, hogy a filozófiai tudás tárgya az lenne, hogy egy adott területen melyik elmélet az igaz. Még ha illokúciós szinten konkrét elméletek igazolása is a tanulmányt író vagy előadást tartó filozófus célja, perlokúciós szinten a cél mindig egy probléma értelmessé tétele és a lehetséges megoldások struktúrájának a feltárása. Az ezzel kapcsolatos kérdésekre pedig vannak konszenzuális válaszok és a válaszok megismerhetőek. A hétköznapi kompozíciós vita tökéletes példa erre. Az, hogy a hétköznapi tárgyak miért jelentenek ontológiai problémát, hogy a nihilizmus vagy a homályhit logikailag koherens választ ad-e, és ha igen, milyen áron, nyilván megválaszolható kérdések, és annak is kell lenniük, különben az egész dialektikai csiki-csuki lejártszhatatlan és kommunikálhatatlan volna.

Valaki nem attól nagy filozófus, hogy bebizonyítja, mi az igazság, hanem attól, hogy új eszközöket ad bizonyos problémák diszkutálására és a sajátjával ellentétes álláspontok kidolgozására. Az igazi filozófiai teljesítmény az, ha sikerül megértetned a másikkal, miért és miben *nem* ért egyet veled.

Ebből következik, hogy a filozófiai tudás nem az elméletek igazságára vonatkozó tudás, hanem az elméletek közti implikációkra és az elméleteket motiváló problémák minél világosabb megfogalmazására vonatkozó tudás. Az ezzel kapcsolatos hiteinket pedig a tartós disszenzus (amennyiben valódi vitán, nem pedig váteszek prédikációin alapul) nem aláássa, hanem megerősíti.

(Kérdés persze, hogy ezek után végeredményben mit mondhatunk arról, vannak-e asztalok...)

Bibliográfia

- Geach, Peter 1980, *Reference and Generality*. Cornell University Press, Ithaca – London.
- Hirsch, Eli 2011, *Quantifier Variance and Realism*. Oxford University Press, Oxford.
- Korman, Daniel Z. 2010, „The argument from vagueness.” *Philosophy Compass* 5/10, 891–901. o.
- Korman, Daniel Z. 2011, „Ordinary objects.” [<http://plato.stanford.edu/entries/ordinary-objects/>] (2014. 06. 12.)
- Lewis, David 1986, *On the Plurality of Worlds*. Blackwell, Oxford.
- Lewis, David 1999, „Many, but almost one.” In *Papers in Metaphysics and Epistemology*, Cambridge University Press, Cambridge, 164–183.o.
- Merricks, Trenton 2001, *Objects and Persons*. Clarendon Press, Oxford.
- Tőzsér János 2013a, „Hihetünk-e komolyan és őszintén filozófiai elméletekben?” *Magyar Filozófiai Szemle* 57/1, 159–172. o.
- Tőzsér János 2013b, „Maradok szkeptikus, tisztelettel.” *Magyar Filozófiai Szemle* 57/2, 135–146. o.
- Unger, Peter 1980, „The problem of the many.” *Midwest Studies in Philosophy* 5, 411–467. o.
- Yablo, Stephen 2009, „Must existence-questions have answers?” In D. Chalmers – D. Manley – R. Wasserman (szerk.), *Metametaphysics*. Clarendon Press, Oxford, 507–525. o.
- van Inwagen, Peter 1990, *Material Beings*. Cornell University Press, Ithaca.